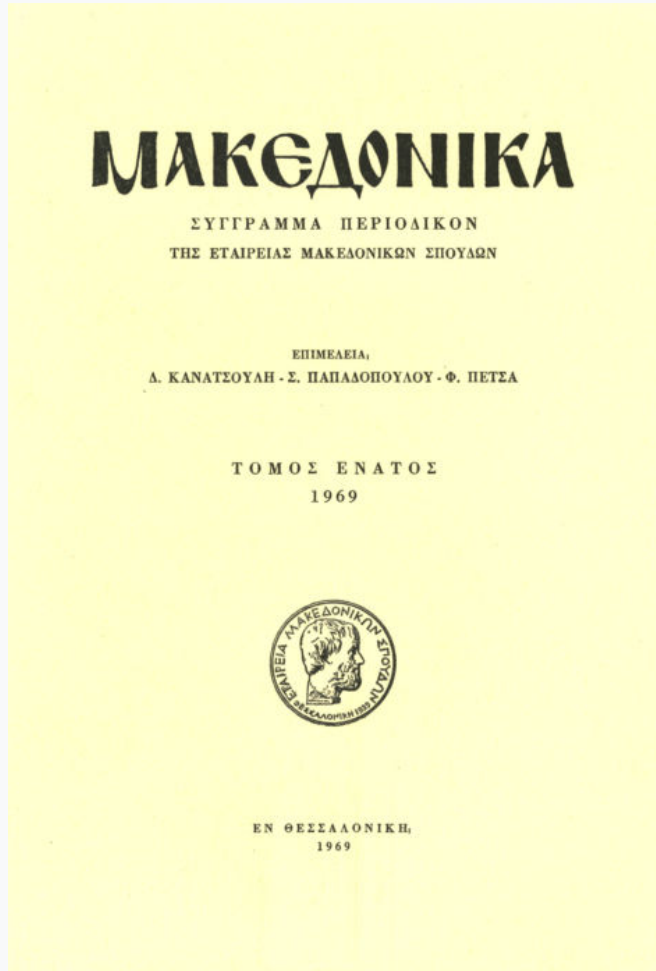


Μακεδονικά

Τόμ. 9 (1969)



Το χωριό «Χώστιανες» του θέματος Μογλενών

Μαρία Γ. Παπαγεωργίου

doi: [10.12681/makedonika.1040](https://doi.org/10.12681/makedonika.1040)

Copyright © 2015, Μαρία Γ. Παπαγεωργίου



Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαγεωργίου Μ. Γ. (1969). Το χωριό «Χώστιανες» του θέματος Μογλενών. *Μακεδονικά*, 9, 48–63.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.1040>

ΤΟ ΧΩΡΙΟ «ΧΩΣΤΙΑΝΕΣ» ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΜΟΓΛΕΝΩΝ¹

Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1184 ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἄνδρόνικο Α΄ Κομνηνὸ (1183-1185) «πρόσταξις»², στὴν ὁποία περιέχονται σαφεῖς μαρτυρίες γιὰ τὴν παρουσία βλαχικοῦ στοιχείου στὸ θέμα Μογλενῶν. Ἐπισημαίνεται γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τῆς ἐδωσαν οἱ Κομάνοι - προνοιάριοι τοῦ θέματος Μογλενῶν μὲ τὴ συστηματικὴ ἀθέτηση τῶν φορολογικῶν τῶν ὑποχρεώσεων ἀπέναντι στὴν Ἀθωνίτικη μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου καὶ μὲ τὶς πέρα ἀπὸ τὶς ἀρμοδιότητές τους παρεμβάσεις στὶς οἰκονομικὲς σχέσεις ἀνάμεσα στὴν ἴδια μονὴ καὶ σὲ παροίκους τοῦ θέματος³. Ἀναφορικὰ μὲ τὸ βλαχικὸ στοιχεῖο, διακρίνονται στὸ αὐτοκρατορικὸ αὐτὸ ἔγγραφο τῆς Μεγίστης Λαύρας δύο ὁμάδες Βλάχων : Βλάχοι «διαφέροντες»⁴ τῆ εἰρημένη μονῆ (τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου)⁵ καὶ Βλάχοι «ἀλλότριου»⁶ (φυσικά, γιὰ τὴ μονὴ Ἁγίου Ἀθανασίου, ἐφόσον ἀντιπαραβάλλονται σὲ αὐτοὺς οἱ «διαφέροντες»⁷. Μαζὶ μὲ τοὺς «ἀλλοτρίους» αὐτοὺς «βλάχους» ἀναφέρονται καὶ «βούλγαροι»⁸, ἐνῶ δὲν συμβαίνει νὰ μνημονεύονται καὶ Βούλγαροι «διαφέροντες» ἢ «οἰκεῖοι» τῆς μο-

1. Γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ παρόντος ἄρθρου πολὺτιμη μοῦ στάθηκε ἡ συμπαράσταση τῶν σεβαστῶν μου Καθηγητῶν κ. Νικολάου Π. Ἀνδριώτη, Καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, καὶ κ. Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος στὸ ἴδιο Πανεπιστήμιο, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐκφράζω τὶς ἀπειρες εὐχαριστίες μου. Ἐπίσης εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν κ. Στέφανο Ι. Παπαδόπουλο, Καθηγητὴ τῆς Ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος στὸ Πανεπιστήμιο τῶν Ἰωαννίνων, καὶ τὸν κ. Ἰωάννη Κ. Χασιάτην, Διδάκτορα, βοηθὸν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ποὺ εἶχαν τὴν καλωσύνη νὰ διαβάσουν τὸ χειρόγραφο μου καὶ νὰ μοῦ κάνουν πολλές χρήσιμες ὑποδείξεις καὶ διορθώσεις.

2. Γιὰ τὴν χρονολόγησι τῆς ἐκδοσῆς τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ βλ. D. Anastasijevic et G. Ostrogorsky, *Les Koumanes pronoïaires*. *Melanges H. Gregoire*. «Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves», XI (1951), 23.

3. Βλ. τὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου στοὺς RC 47 (= Rouillard et Collomp, *Actes de Lavra, Πρόσταξις d'Alexis I Comnène*, 47).

4. Ἦσαν δηλ. φόρου ὑποτελεῖς στὴν μονὴ τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου.

5. RC 47, στ. 22· πρβλ. καὶ στ. 30-31 : «βλάχοι τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου»· στ. 48 : «(βλάχοι) ὑπ' αὐτὴν (μονὴν ἁγίου Ἀθανασίου) ὄντες».

6. Ἔ. ἀ., στ. 12.

7. Ἔ. ἀ., στ. 22 : «Ἄλλὰ καὶ οἱ διαφέροντες...».

8. Ἔ. ἀ., στ. 13-14 : «ἀλλοτρίους βλάχους ἢ βουλγάρους».

νῆς¹. Ἐνάντιον αὐτῶν κτήσεις πού εἶχε ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου στὸ θέμα Μογλενῶν, ἀναφέρεται καὶ τὸ «χωριὸν Χώστιανες»², ὄχι γιατί οἱ κάτοικοί του ἔχουν ἀνάμιξη στὰ ζητήματα πού προκάλεσαν τὴν ἐκδοσὴ τοῦ ἐγγράφου, ἀλλὰ ἐντελῶς συμπτωματικά : γιατί «ἐντὸς τῶν δικαίων» τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ὑπάρχει ἓνα μοναστήρι, ὅπου ἔχει δημιουργηθῆ κάποιο πρόβλημα ἀπὸ «προσκαθημένους» σὲ αὐτὸ «δουλευτάς τινας»³. Γι' αὐτὸ δὲν γίνεται κανένας λόγος γιὰ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες»: ἐξυπακούεται μόνο ὅτι ἦσαν «διαφέροντες» στὴ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας, ἐφόσον τὸ χωριὸ ὑπαγόταν «ὑπ' αὐτὴν»⁴.

Ἡ «πρόσταξις» τοῦ Ἀνδρόνικου Α' Κομνηνοῦ δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ ἐγγράφο πού περιέχει τὴν μαρτυρία τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες». Ἐκατὸ περίπου χρόνια παλαιότερα — συγκεκριμένα στὰ 1086 — ἀπὸ τὸν «Χρυσόβουλον Λόγον» τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ (1081-1118), ἀρ. 3 D⁵, παραδίδεται ὑπὸ τὸν τύπο «Χοσιάνη»⁶ τὸ ὄνομα ἑνὸς χωριοῦ πού ὑπαγόταν στὸ θέμα Μογλενῶν⁷ καὶ πού ὁ αὐτοκράτορας παραχωροῦσε ὡς «δωρεάν» στὸν «πρόεδρον καὶ κατεπάνω Ἀβύδου» Λέοντα Κεφαλᾶν, «εἰς ἀνταμιοβίην» τῆς νίκης του κατὰ τοῦ Βαϊμούνδου στὴν Λάρισα. Μιὰ τρίτη μαρτυρία, πού περιέχεται σὲ ἐγγράφο τοῦ ἴδιου αὐτοκράτορα καὶ πού ἀναφέρεται σὲ συνέχεια τῆς ἴδιας ὑπόθεσης γιὰ τὸ ἴδιο χωριὸ, μᾶς δίνει τὸν τύπο «Χοσιάνους»⁸, συνδέοντας ἔτσι, μὲ τρόπο πού δὲν ἀφήνει περιθώρια γιὰ ἀμφισβήτηση, τοὺς τύπους «Χοσιάνη» καὶ «Χώστιανες» (πού τοὺς χωρίζουν ἑκατὸ σχεδὸν χρόνια) σὰν παραλλαγὴς ἐνὸς καὶ τοῦ ἴδιου ὀνόματος, ἐνὸς καὶ τοῦ ἴδιου χωριοῦ.

Ἀλλὰ ἐνῶς εἶναι ἡ προέλευση τοῦ τοπωνύμιου αὐτοῦ; Ἡ παρουσία τοῦ χ σὲ ὄλους τοὺς παραδιδόμενους τύπους ἀποδεικνύει ὅτι πρόκειται γιὰ προβλαχικὸ ὄνομα, γιατί ἡ διάλεκτος τῶν Βλάχων πού ἐγκαταστάθηκαν στὸ θέμα Μογλενῶν δὲν διατηρεῖ τὸ χ στὴν ἀρχὴ τῆς λέξης⁹. Ὡστόσο, τὸ τοπωνύμιο

1. Ὁ ὄρος «οἰκεῖο» περιέχεται στὸ ἐγγράφο σὲ ἀντιπαραβολὴ μὲ τὸν ὄρο «ἀλλότριον», στ. 12-13.

2. Ἐ. ἀ., στ. 51.

3. Ἐ. ἀ., στ. 51-63.

4. Ἐ. ἀ., στ. 51.

5. 3 D (= F r. D ö l g e r, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10. Jahrhunderten. Im Auftrage und mit Unterstützung der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. München. Nr. 3, Chrysobullos Logos des Kaisers Alexis I Komnenos (1081-1118).

6. D. 3, στ. 6, 14. Πρβλ. RC 41 : «Χοσιάνη».

7. D. 3, στ. 14 : «τὸ διαληφθὲν ἐν τῷ θέματι τῶν Μογλενῶν χωριὸν τὴν Χοσιάνη».

8. RC 42, στ. 34 : «τοῦ χωριοῦ Χοσιάνους τοῦ ἐν τῷ θέματι τῶν Μογλενῶν διακειμένου». Πρβλ. καὶ στ. 39, 61, 74.

9. Βλ. G. W e i g a n d, Vlacho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung. Leipzig 1892, σ. 20, καὶ πρβλ. T. H. C a p i d a n, Meglenoromânii. I. Istoria și graiul

αυτό φαίνεται ότι έχει λατινική προέλευση. Ρίζα του είναι πιθανώς το ουσιαστικό *hostia* (σφάγιο, θύμα). Ἐκείνη ἡ καταλήξις, ἢ -άνους πού ἐμφανίζεται ἄκλιτη¹ καί πού παραφθορά της φαίνεται νά εἶναι ἡ κατάληξις -ανες, πού ἔχει ἤδη ἀπολέσει τόν τόνο καί πού ἐμφανίζεται ἐπίσης ἄκλιτη², δέν μπορεῖ νά εἶναι ἄλλη ἀπό τήν λατινική -anus, πού ἀκριβῶς ἐπειδή εἶναι ξένη, ἐκφέρεται ὁμοίотροπα σέ ὄλες τίς πτώσεις. Ἐπειδή ὁμως ἡ κατάληξις αὐτή εἶναι γνωστή σάν παραγωγική ἐπιθέτων πού κατάγονται ἀπό κύρια ὀνόματα καί πού πῆραν τήν -ουανία ἐκεῖνου πού ἀνήκει στό δηλούμενο ἀπό τὸ κύριο ὄνομα (π.χ. *Sulla - Sullanus*) ἢ ἀπό προσηγορικά (π.χ. *Montanus, Urbanus*) καί ἄλλα, πού ἐν συνεχείᾳ ἀποδεσμεύτηκαν καί ἔγιναν τὰ ἴδια κύρια (π.χ. *Tertulianus* κλπ.)³, θά μποροῦσε ἴσως τὸ τοπωνύμιο «Χοστιάνους» νά ἐρμηνευθῆ σάν «τόπος τοῦ θύματος» ἢ «τόπος κάποιας λατρείας μὲ κύριο χαρακτηριστικὸ τὴν προσφορά θύματος». Μιά τέτοια ἐτυμολογία μᾶς μεταφέρει σέ χρόνια ρωμαϊοκρατίας, κάπου στό τρίτο τμήμα τῆς Μακεδονίας (*Macedonia Tertia*)⁴, ἐφ' ὅσον ἡ περιοχή τοῦ μετέπειτα θέματος Μογλενῶν, ἢ παλιὰ Ἄλμπωπια, ἀναμφισβήτητα ὑπαγόταν ὀλόκληρη στὸν τομέα τῆς Πέλλας. Ἐνῶ σὲ ποιὸ σημεῖο τοῦ τμήματος αὐτοῦ τῆς Μακεδονίας βρισκόταν τὸ χωριό, μόνο τὸ σύγχρονο τοπωνύμιο τῆς ἴδιας περιοχῆς μπορεῖ νά μᾶς πληροφορήσῃ. Πραγματικά, τὸ τοπωνύμιο *Уоѡан'* (καί *Уоѡин'*)⁵, πού ἀνήκει στό βλαχόφωνο χω-

lor. București 1925, σ. 67, 138 - 139. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ παραβολὴ αὐτὴ γεννᾷ ἐρωτηματικά, γιὰτὶ, ἐνῶ ὁ Weigand γράφει γιὰ «ἐξαφάνιση ἢ καλύτερα γιὰ τροπὴν» τοῦ χ τῶν ἐλληνικῶν καί σλαβικῶν λέξεων σὲ u, ὅπως στὴ λέξις *γορ* (<χορὸς>κουτσοβλαχ. *goru*) ἢ στὴ λέξις *surumau* (<σιρομαῖ> ἱστρο/ρουμ. *siromah*), πᾶνω στό ἴδιο θέμα ὁ *Capidan* σημειώνει τὴν πτώση τοῦ χ στὴν ἀρχὴ τῆς λέξεως (*ranes*<*hranesce*), παραθέτει μόνο παράδειγμα φωνηεντοποίησης στό μέσο τῆς λέξεως (*streaua*<*streha*) καί σημειώνει ἐπίσης τὴν πτώση τοῦ στό τέλος τῆς λέξεως (*vla*<*vlah*), χωρὶς νά ἀναφέρῃ καί περίπτωση φωνηεντοποίησης. Οἱ ἀντιφάσεις αὐτὲς ὀφείλονται στό γεγονός ὅτι ὁ Weigand ἐργάσθηκε περισσότερο στὴ *L'umnitsa* (ἔ.ἀ., σ. XVII κ. ἐπ.), ἐνῶ ὁ *Capidan* στὴ Θεσσαλονίκη μὲ τοὺς μαθητὲς του, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ περισσότεροι κατάγονταν ἀπὸ τὴν Ὅσσην, καί ἔτσι ὁ καθένας τοὺς ἄκουσε διαφορετικὸ ἰδίωμα. Μὲ τὸ χ στὴ διάλεκτο τῶν Βλάχων τῶν Μογλενῶν συμβαίνουν τὰ ἑξῆς : ἡ πτώση του (ὄχι φωνηεντοποίηση) στὴν ἀρχὴ τῆς λέξεως εἶναι γενικὴ ἢ φωνηεντοποίησή του στό μέσο τῆς λέξεως εἶναι ἐπίσης γενικὴ ἢ φωνηεντοποίησή του στό τέλος τῆς λέξεως παρατηρεῖται μόνο στὴ *L'umnitsa*, ἐνῶ στὰ ἄλλα χωριά ἀποβάλλεται. Ἐπίσης ἡ παρατήρηση τοῦ Weigand, αὐτόθι, σημ. 22, ὅτι διατηρεῖται τὸ χ στό κύριο ὄνομα *Hristo* δέν εἶναι ὀρθή. Τὸ ὄνομα αὐτὸ στὴν βλαχική εἶναι *Itsa* καί ὄχι *Hristo*.

1. RC 42, στ. 34 : «τοῦ χωρίου Χοστιάνους». στ. 39 : «χωρίου τῆς Χοστιάνους». στ. 61 : «τοῦ χωρίου Χοστιάνους». στ. 74 : «τῶ χωρίῳ Χοστιάνους».

2. RC 47, στ. 51 : «τοῦ ...χωρίου Χώστιανες».

3. Γ ἱ ἄ ν ν η Σ τ α μ ὀ π ο υ λ ο υ, Βόλτες Ὀνοματολογικὲς. Σειρὰ πρώτη, Ἄθινα 1929, σ. 205 κ.έ.

4. *L i v i u s*, XLV 29.

5. Ἐπειδὴ στὴν ἐργασία αὐτὴ περιέχονται λέξεις καί κείμενα βλαχικά μὲ ἰδιάζουσα

ριὸ πού σήμερα ἔχει τὴν ἐπίσημη ὄνομασία ἸΑρχάγγελος καὶ πού βρίσκεται στὴ ΒΔ πλευρὰ τοῦ Πάικου¹, φαίνεται ὅτι βρίσκεται σὲ ἄμεση σχέση μετὰ τὸ λατινογενὲς Hostianus².

Σύμφωνα μετὰ τοὺς φωνητικούς νόμους πού διέπουν τὴν διάλεκτο τῶν Βλάχων τῶν Μογλενῶν, ἀπὸ τὸν παραδιδόμενον μεσαιωνικὸ τύπο «Χοστιάνη», πού φαίνεται ὅτι ἀντικατέστησε τὸν παλαιότερο «Χοστιάνους» ἐξ αἰτίας τῆς κατάληξης -άνους, πού ἦταν ἀπροσάρμοστη στὴ γλώσσα τοῦ ἰθαγενοῦς ἑλληνικοῦ στοιχείου, μπορεῖ νὰ προέρχεται ὁ βλαχικὸς τύπος *Uošan* ὡς ἐξῆς: 1) Τὸ ἀρχικὸ χ ἀποβάλλεται (π.χ. *hom<homo>*)³. 2) Τὸ μετὰ τὴν πτώση τοῦ χ ἀρχικὸ ο διασπᾶται σὲ *uo* (π.χ. *hou<ouum, hom<homo>*)⁴. 3) Τὸ τελικὸ *i* ἐπηρεάζει τὸ προηγούμενον *n*, πράγμα πού συμβαίνει συνήθως μετὰ τὴν κατάληξη -*i* τοῦ πληθυντικοῦ (π.χ. *an (<anus), πληθ. an'*). 4) Τὸ *s* γίνεται *š* ἀπὸ ἐπίδραση τοῦ ἐπομένου *i* (π.χ. *serpens>siarpi>šarpi*), ὕστερα ἀπὸ πτώση τοῦ *t* (π.χ. *uša<ustia*). 5) Ὁ ἀναβιβασμὸς τοῦ τόνου ἀπὸ τὴν κατάληξη στὴ ρίζα μαρτυρεῖται ἤδη μετὰ τὸν τύπο «Χώστιανες», πράγμα πού σημαίνει ὅτι εἶχε συντελεσθῆ πρὶν ἀπὸ τὴν πτώση τοῦ χ. Πιθανότατα σημειώθηκε ἡ ἐξῆς

φωνητικὴ, παραθέτω ἕνα πίνακα τῶν φθόγγων πού συναντοῦνται σὲ αὐτὰ καὶ πού δὲν ἀποδίδονται μετὰ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο:

ā ἡμίφωνο οὐρανικὸ, ὅπως στὴ λέξη *but* (bat)

a ἡμίφωνο οὐρανικὸ πού βρίσκεται πλησιέστερα πρὸς τὸ α καὶ ἀκολουθεῖται ἀπὸ ἔνρινο e, *i* μακρὰ φωνήεντα e, *i*

o +a μετὰ δύναμη φθόγγου

ε βρίσκεται μετὰ τοῦ ea τῆς Ὀσανης καὶ τοῦ e τῆς Λούγκουντας (βλ. σ. 58 κ.ἐ.καὶ σημ. 3)

uo, ūa, ūā, ja, οἱ ἀνιοῦσες δίφθογγοι μετὰ ἡμίφωνο τὸ πρῶτο συστατικὸ στοιχεῖο

oj κατιούσα δίφθογγος

l', l οὐρανίσκειο, ὅπως στὴ λέξη *λιακὸ*

š συριστικὸ δασύ, ὅπως στὴ λέξη *chapeau*, ἀλλὰ μετὰ μειωμένη δασύτητα

tš συγκλειστικὸ συριστικὸ, ὅπως στὴ λέξη *chap*.

1. Χρησιμοποιοῦ τὸ ὄρωνυμο μετὰ τὴν εὐρύτερη ἔννοιά του. βλ. σχετικά *C v i j i c*, *Grundlinien der Geographie und Geologie von Mazedonien und Altserbien. Nebst Beobachtungen in Thrazien, Thessalien, Epirus und Nordalbanien. Petermanns Mitteilungen. Ergänz.-Heft Nr. 162, Gotha 1908, σ. 294.*

2. Δὲν γνωρίζω σὲ ποιά τεκμήρια στηρίζεται ὁ *I. D u j č e v* καὶ ταυτίζει τὴν *Hostiana* μετὰ τὴ Φούστανη· βλ. σχετικά *G. C a n k o v a - P e t k o v a*, *La population agraire dans les terres sous la domination byzantine aux XIe-XIIe siècles «Byzantinobulgarica»*, Σόφια 1962, 300 καὶ ὑποσημ. 6, αὐτόθι.

3. Ἀνεξήγητη μένει ἀπὸ βλαχικὴ πλευρὰ ἡ διατήρηση τοῦ χ στὸν παραδιδόμενον ἀπὸ τὸν *A. S t r u c k* τύπο *Hosiani*, *Makedonische Fahrten. II Die Makedonischen Niederlande, Sarajevo 1908, σ. 77*. Πρβλ. καὶ *χάρτη*.

4. Εἶναι περιεργὸ ὅτι ὁ *Weigand* πού πρῶτος κατέγραψε τὴν διάλεκτο τῶν Βλάχων τῶν Μογλενῶν, παραδίδει τὸν τύπο *Ošin*, ἔ.α., σ. XVI. Ἀλλὰ καὶ ὁ μαθητὴς του *Capidan* πού ἀσχολήθηκε μετὰ αὐτὴ διεξοδικὰ γράφει *Ošani*, ἔ. ἀ. *passim*.

εξέλιξη: Ἐπὸ τὸν τύπο «Χοστιάνη» προέκυψε ὁ τύπος «Χόστιανη», πιθανῶς κατ' ἀναλογία πρὸς τὰ σλαβόθετα σὲ ἄνη¹. Ἐπὸ αὐτὸν προήλθε ἔπειτα ὁ τελικὸς *Uošan'* μὲ τὸν τρόπο πού δείξαμε παραπάνω. Ὅσο γιὰ τὸν ἄλλο τύπο, *Uošīn'*, πού ἀκούεται παράλληλα, φαίνεται ὅτι προέκυψε μὲ ἀφομοίωση τοῦ προηγούμενου α πρὸς τὸ ἡμίφωνο *ɪ*, πού ἀκολουθεῖ.

Ἡ εξέλιξη *Χοστιάνη* > *Uošan'* δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ στοιχεῖο πού ὀδηγεῖ στὴν ταύτιση τοῦ μεσαιωνικοῦ χωριοῦ τοῦ θέματος Μογλενῶν μὲ τὸ βλαχόφωνο χωριὸ τοῦ Πάικου. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα, πού, ὅπως θὰ δοῦμε, συνηγοροῦν γιὰ τὴν ταύτιση αὐτή.

Στὸν «Χρυσόβουλλον λόγον» τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, πού ἐπικυρώνει τὴν «δωρεάν» τοῦ χωριοῦ «Χοστιάνη» πρὸς τὸν Λέοντα Κεφαλᾶν, ἀναφέρονται καὶ τὰ ἐπόμενα: «(ἐξκουσσευθ(ήσε)τ(αι) δὲ τὸ εἰρημένον χωρίον)... (ἀπό) παροχ(ή)σ σιδήρου ἢ καρφοπετ(ά)λ(ων) καὶ μαζίου»². Ἡ προσφερόμενη ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα «ἐξκουσσεία» προϋποθέτει τὴν παρουσία ἐντὸς «τῶν δικαίων» τοῦ χωριοῦ μαντεμιῶν καὶ καμίνων παραγωγῆς «μαζίου» καὶ ἐργαστηρίων κατασκευῆς καρφοπετάλων. Μὲ τὴν πληροφορία αὐτὴ διασταυρῶνεται μιὰ παράδοση τῶν Βλάχων τῆς Ὀσσηνης — ἔτσι ἀποδίδεται τὸ τοπωνύμιο στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα —, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ χωριὸ «πιάστηκε» μὲ μαντέμια³. Ἐκεῖνοι πού τὸ ἐχτισαν, σταμάτησαν πρῶτα στὴ Νώτια (Νῆντι)⁴, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἄρεσε ἡ ζωὴ στὸν κάμπο καὶ ἀνέβηκαν στὸ Πάικο γιὰ νὰ δουλέψουν σὰν σιδεράδες στὴ Ρασαδίστεα, στὴν Μάλτα, στὴν Κουπάτσα· πὼς τὰ φυτῶρια τους, ὅταν ἤρθαν, ἦσαν ἀκόμη ξύλινα καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχαν σιδερένιο ὄνι, ἔδεναν πολλὰ μαζὶ πέταλα ἀλόγων στὸ ἄροτρο. Ἡ παράδοση αὐτὴ ἐπαληθεύεται καὶ ἀπὸ τὴν «παλαιὰν ἐκβολάδα καὶ σκωρίαν» — γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε ἔκφραση τοῦ Στράβωνα (IX 23, 399) — πού βρίσκεται κατεσπαρμένη σὲ τοποθεσίε κοντὰ στὴν Ὀσσηνη.

Στὴν «πρόσταξιν» τοῦ Ἀνδρόνικου Α' Κομνηνοῦ ἀναφέρεται ὅτι «ἐντὸς τῶν δικαίων τοῦ ὑπ' αὐτὴν (μονὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου) χωριοῦ Χώστιανες / εἷη μοναστήριον ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος»⁵· ὅτι «προσκάθηται δουλευταί / τινες ἐξῶθεν τοῦ τοιοῦτου μοναστηρίου»⁶ καὶ ὅτι ὑπάρχει «μύλων»

1. Βλ. γιὰ τὴν κατάληξη αὐτή, G. S t a d t m ü l l e r, Τὰ προβλήματα τῆς ἱστορικῆς διερευνήσεως τῆς Ἠπειροῦ. «Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ» 9(1934), 160.

2. D 3, στ. (26) 36.

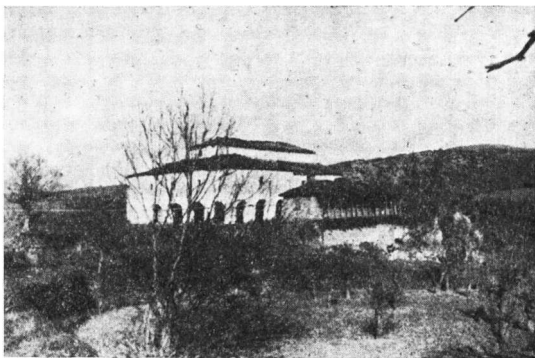
3. «Si zăcătsu cu madeamuri».

4. Νῆντι ἢ Νάντι ἢ Νοντι, τὸ γνωστὸ τοπωνύμιο καὶ χωριὸ πού ὁ J i r e c k ταυτίζει μὲ τὸ «φρούριον Ἐνότια κεκλημένον, γειτονοῦν τοῖς Μογλένοις» (Κεδρ. Βόνν. II 462) στὴν βιβλιοκρισία του πᾶνω στὴ μελέτη τοῦ W e i g a n d, Vlachos - Meglen. «Archiv für slavische Philologie» 15 (1893), 97.

5. RC 47, στ. 51-52· πρβλ. στ. 57, 58, 62.

6. Ἐ. ἄ., στ. 52-53.

«εἰς τὸ χωριὸν τῆς μάνδρας»¹. Καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα μᾶς μεταφέρουν στὴν σημερινὴ Ὑσσην γιὰ τὸν παρακάτω λόγο : Στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ὑπῆρχε ἕως τὸ 1918 ἓνα μοναστήρι πού τιμῶταν στὴ μνήμη τοῦ Θαύματος τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ (6 Σεπτεμβρίου)². Ἀπὸ τὸ μοναστήρι αὐτό, στὸ



Εἰκ. 1. Ἐκκλησία Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. ΝΔ πλευρά.



Εἰκ. 2. Ἐκκλησία Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Δυτικὴ πλευρά.

1. Ἐ. ἄ., στ. 60.

2. Ὁ Th. Caridan πού ἐπισκέφθηκε τὴν Ὑσσην στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, δημοσιεύει στὴν μελέτη του, ἔ.ἄ., φωτογραφία τοῦ μοναστηριοῦ.

όποιο οφείλεται και η σημερινή ονομασία του χωριού, υπάρχει σήμερα μόνο η εκκλησία που τιμάται και αυτή στο όνομα του Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ¹, καθώς και ελάχιστα κτηριακά κατάλοιπα, ένα πλακόστρωτο, πιθανώς αύλης, και υπολείμματα περιφερειακού, πιθανώς, τοίχου, που δείχνει την έκταση που θα είχε το μοναστήρι σαν κτηριακό συγκρότημα². Οί κάτοικοι του χωριού λένε για το μοναστήρι ότι είχε πολλά κοπάδια και κτήματα³ και πολ-



Εικ. 3. Ἐκκλησία Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Ἀνατολική πλευρά.

λούς δουλευτάδες, που πήγαιναν στα χωράφια, όδηγοῦσαν τὰ ζῶα στη βοσκή, παρασκευάζαν γαλακτοκομικά προϊόντα ή δούλευαν στα κουκούλια. Είχε ακόμη και ένα μύλο. Σήμερα δὲν υπάρχει ὁ μύλος αὐτός, ἀλλά μαρ-

1. Βλ. εικ. 1-3. Μία ἐπιγραφή στο ἐσωτερικό τῆς ἐκκλησίας και κάτω ἀπὸ τὴ δυτικὴ εἰσοδο λέγει ὅτι «Ἡ Ἁγία Αὐτὴ Ἐκκλησία Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ ἱστορίῃ ἱερατέβοντος τοῦ / Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Μογλενῶν Κ. Κ. Καλλινίκου, Μοναχοῦ Ἀθανασίου / Μιχαήλ Ἱερέως. / Διὰ χειρὸς ἀδελφῶν Ἐυαγγέλου Νικολάου Ἀναστασίου Ζωγράφων ἐκ Κρουσόβου / ἐν ἔτει 1888», δηλαδὴ 30 χρόνια μετὰ τὴν κτίση ποῦ ἐγινε στὸ «1858 ΕΤΟΣ», ὅπως ἀναγράφεται στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τῆς ἴδιας εἰσοδού.

2. Βλ. εικ. 4.

3. Ὁ Caridan, ἑ.ἀ., σ. 23, ἀναφέρει ὀνομαστικά τις γαίτες και τὰ δάση ποῦ ἀνήκαν ἄλλοτε στὸ μοναστήρι και ποῦ περιήλθαν στὴν κατοχὴ τῆς Ὀσμανῆς: Puntea-Poral'a, Valea-di-N'ari κλπ.

τυρεῖται ἡ παρουσία του ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς τοποθεσίας, ὅπου βρισκόταν, «Moara lu Sfîti Rangel», καθὼς καὶ ἀπὸ ἓνα τραγούδι τῆς Ὑοσάνης, πὸν ἔχει καταγράψει ὁ Capidan, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ ἓνα «στεφάνωμα στὸ μύλο, σ' αὐτὸν πὸν ἀνήκει στὸ μοναστήρι»¹. Τὸ γεγονός ὅτι τόσο τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στὴν περιφέρεια τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες», ὅσο καὶ τὸ μοναστήρι τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στὴν περιφέρεια τοῦ



Εἰκ. 4. Τμήμα περιφερειακοῦ πιθανῶς τοίχου τῆς μονῆς.

χωριοῦ Ὑοσάνη ἔχουν πολλὰ κτήματα, πολὺ προσωπικὸ καὶ ἀπὸ ἓνα μύλο, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ μὴ ἀποκλείσουμε τὸ ἐνδεχόμενο νὰ πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο μοναστήρι, πὸν ἔχει μετονομασθῆ. Στους κατοίκους τοῦ χωριοῦ ἔχει ἐπιζηήσει ἡ παράδοση ὅτι τὸ μοναστήρι τοῦ Ἀρχαγγέλου ἔχει χτισθῆ στὴ θέση ἄλλου, παλαιότερου. Σύμφωνα μὲ μαρτυρία τοῦ Capidan, τὸ παλαιότερο αὐτὸ μοναστήρι κᾶκε ἀπὸ τοὺς μωαμεθανοὺς Βλάχους τῆς Νώτιας γύρω στὰ 1790². Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν νὰ ἔχουμε ἐδῶ περίπτωση μετονομασίας κατὰ τὴν ἀνοικοδόμηση, εἴτε γιὰτὶ ἡ παλιά ἀφιέρωση εἶχε λησμο-

1. T. h. C a p i d a n, Meglenoromânii. II. Literatura populară la Meglenoromâni. București 1928, σ. 16: Lu Pepa (ἀφηγητῆς Stoju Duma, 12 χρόνων, ἀπὸ τὴν Ὑοσάνη), στροφή 4η, στίχος 4ος: «La moara si 'ncurună, la tsea di mănăstir».

2. C a p i d a n I, σ. 23.

νηθη, είτε γιατί ή μέρα όπου τιμάται ή μνήμη του Θαύματος του Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στάθηκε κρίσιμη στους ἀγῶνες τῶν χριστιανῶν Βλάχων τῆς Ὑσσηνης κατὰ τῶν νεόφυτων τῆς θρησκείας του Μωάμεθ τῆς Νώτιας¹, ζωρί, φυσικά, νὰ ἀποκλείεται νὰ εἶναι ἡ μετονομασία πολὺ παλαιότερη².

Στὴν ἴδια «πρόσταξιν», του Ἀνδρόνικου Α΄ Κομνηνοῦ περιέχεται, ὅπως εἶδαμε, ἡ πληροφορία ὅτι τὸ χωριὸ «Χώστιανες» ὑπαγόταν στὴ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας του Ἀθωνίτη Ἀγίου Ἀθανασίου. Νομίζω ὅτι μιὰ ἀμυδρὴ ἀνάμνηση του γεγονότος αὐτοῦ εἶναι δυνατὸ νὰ ἀνιχνεύσουμε στὶς παραδόσεις τῆς Ὑσσηνης. Σύμφωνα μὲ αὐτές, ἐκεῖνοι ποὺ ἔχτισαν τὴν Ὑσσηνη, ἦσαν πολλοὶ λίγοι: ἑπτὰ ἄνθρωποι³ ἢ λίγο περισσότεροι: ἑπτὰ οἰκογένειες καὶ ἔχτισαν ἑπτὰ μικρὰ χωριά, ποὺ βρίσκονταν ἐκεῖ τριγύρω: στὰ «Ἀμπέλια», στοὺς «Θάμνους» κ.λ.π.⁴. Μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, μαζεύονταν ὅλοι στὴν ἐκκλησία του Ἀγίου Ἀθανασίου (Sfîti Tanas), ποὺ ἦταν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, στοὺς πρόποδες του Deal⁵, ἀντίκρυ στὸν «Κάτω Μαχαλά (Djoasă Mală)»⁶. Μιὰ φορὰ, καθὼς τοὺς εἶχε συνάξει τὸ πανηγύρι στὴν ἐκκλησία, σκέφθηκαν πὼς θὰ ἦταν καλὰ νὰ ζοῦνε μαζὶ καὶ ἔτσι ἔμειναν στὴν Ὑσσηνη, κοντὰ στὴν ἐκκλη-

1. Γιά τοὺς ἀγῶνες αὐτοὺς βλ. C a p i d a n I, σ. 21 κ.ε.

2. Ὁ Ν. Γ. Π ο ὑ λ ι ο ς, Περὶ τῆς τοπογραφικῆς σημασίας τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Ἑλλάδι πρὸς ἀναγνώριση ἀρχαίων ἱερῶν. «Λαογραφία» 4, 19, γράφει ὅτι «οὐδέποτε δυνάμεθα νὰ εἰμεθα βέβαιοι ὅτι ἡ ὀνομασία χριστιανικῆς τινος ἐκκλησίας παρέμεινε ἢ αὐτὴ ἀνέκαθεν. Διὰ πολλὰς αἰτίας ἡ ἀφιέρωσις τῆς ἐκκλησίας μεταβάλλεται, μάλιστα δὲ ἂν εἴρηπα εἶσα ἢ ἐγκαταλειφθεῖσα ἢ βεβηλωθεῖσα ἀποδίδεται εἰς τὴν λατρείαν, ἐγκαινιζομένη μετὰ παρέλευσις χρόνου τινός, ὅτε πλέον ἢ προηγουμένη ἀφιέρωσις ἔχει λησμονηθῆ».

3. Παραθέτω ἐδῶ μιὰ παραλλαγὴ τῆς παράδοσης αὐτῆς, καθὼς καὶ μετάφραση: «An vecl' u văcort ra an șapți țoșur căți un țom. Și zisiră: A1, s - na dușom s - na fatsim Uoșan'. Și șa si zăcătso cățumu di șapți țamini». Στὰ παλιὰ χρόνια ἦταν σὲ ἑπτὰ μέρη ἀπὸ ἑνὸς ἀνθρώπου. Καὶ εἶπαν: Ἄιντε νὰ μαζευτοῦμε νὰ κάνουμε τὴν Ὑσσηνη. Καὶ ἔτσι πιάστηκε τὸ χωριὸ ἀπὸ ἑπτὰ ἀνθρώπους» (ἀφηγητῆς Τρύφων Ὑσσης, του Δημητρίου καὶ τῆς Μαρίας, τὸ γένος Γ. Κετράκη. Γεννήθηκε στὴν Ὑσσηνη τὸ 1896. Κάτοικος Ὑσσηνης, γεωργός).

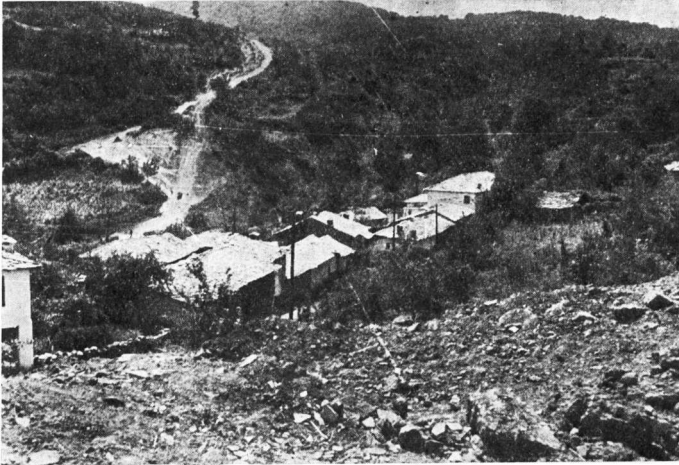
4. Ἄλλη παραλλαγὴ τῆς ἴδιας παράδοσης: «Uamini vinira di diparti și si mpartsora. Cățiva țoțfur sadcu an cupatsă, cățiva an țeșnitsă, an Vin'ur, an Musal'a, an Casa lu Petca'a, lu Risaf, lu Vașa. Lă un pănăgîr la Sfîti Tanas si dînară țtoșan an Uoșan' și narcum vizura ca ra bun si ja pîr una, Și țamasa an Uoșan'» Οἱ ἄνθρωποι ἦρθαν ἀπὸ μακριὰ καὶ χωρίστηκαν. Μερικὲς οἰκογένειες ἔμειναν στὴν Κουπάτσα, μερικὲς στὴν Ἰλέσνιτσα, στὰ Ἀμπέλια, στοῦ Μούσα, στὸ Σπίτι του Πέτκα, στοῦ Ρισάφ, στοῦ Βάσα. Σὲ ἕνα πανηγύρι του Ἀγίου Ἀθανασίου μαζεύτηκαν ὅλοι στὴν Ὑσσηνη καὶ ἐπειτα εἶδαν ὅτι ἦταν καλὰ νὰ εἶναι μαζὶ. Καὶ ἔμειναν στὴν Ὑσσηνη (ἀφηγητῆς Βασίλειος Πάγιας του Εὐαγγέλου καὶ τῆς Μαρίας, τὸ γένος Παπαγεωργίου. Γεννήθηκε στὴ L'ummitsa τὸ 1908. Ἐργάστηκε σάν ράφτης στὴν Ὑσσηνη, ὅπου καὶ νυμφεύθηκε. Πέθανε πρὸ δύο ἐτῶν. Γιά τὴν φωνητικὴ του ἀφηγητῆ αὐτοῦ βλ. σημ. σελίδας 59).

5. Βουναλάκι ποὺ ὑψώνεται ἀνατολικά του χωριοῦ.

6. Βλ. εἰκ. 5.

σία¹. Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ βούλιαξε καὶ στὴ θέση της ἔστησαν ἓνα ξύλινο σταυρό. Σήμερα, κάθε φορὰ πού περνοῦν ἀπὸ ἐκεῖ, κάνουν τὸν σταυρὸ τους².

Ἄν πάρουμε σὰν ἱστορικὸ δεδομένο τὴν παράδοση τῆς καταχωσμένης ἐκκλησίας, μπορούμε μὲ πολλὴ πιθανότητα νὰ θεωρήσουμε τὴν *Dijosa Malā* τοῦ χωριοῦ, πού βρίσκεται ἀπέναντι ἀπὸ τὴ θέση τοῦ ξύλινου σταυροῦ³ σὰν τὸν προβλαχικὸ πυρήνα τῆς Ὀσανης γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους : Εἶναι γε-



Εἰκ. 5. Τοποθεσία *Sfiti Tanas*, πάνω στὸ νεοχαραγμένον δρόμο. Τὴν φωτογραφία πῆρα ἀπὸ τὴν τοποθεσία *Murmintur*. Διακρίνονται οἱ στέγες τῶν σπιτιῶν τῆς *Dijosa Malā*.

γονός ὅτι ἡ Ὀσανη ὑπέφερε πολὺ ἀπὸ νερό. Ὁ *Capidan* ἀναφέρει ὅτι τὸ νερὸ πού εἶχε στὶς μέρες του, τὸ εἶχαν φέρει ἀπὸ τὸ *Soratu-Porpal'ā*, μιά πηγὴ πού βρίσκεται στὰ μέσα τοῦ δρόμου πού φέρνει ἀπὸ τὴν Ὀσανη στὴν *Leascova* (σημ. Τρία Ἐλατα)⁴. Ἀντίθετα, ἡ *Dijosa Malā* ἔχει νερό, γιὰ τὴ πτυχή

1. Τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ τους *Uošin'* οἱ χωρικοὶ σχετίζουν μὲ τὸ σλαβικὸ ἀριθμητικὸ *osem*, γιὰ τὸ λένε ὅτι ἀπὸ ἑφτά χωριά ἔγινε ἓνα ὄγδοο, ἢ μὲ τὴν τουρκικὴ λέξη *hos* πού σημαίνει «καλά», γιὰ τὴ βρῆκαν ὅτι ἡ συνένωση τῶν 7 χωριῶν σὲ ἓνα ἦταν μιά καλὴ λύση γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση δυσκολιῶν στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας. Τὴν δευτέρη αὐτὴ ἐκδοχὴ ἄκουσε καὶ ὁ *Capidan*, ὁ ὁποῖος μάλιστα παραδίδει καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἑπτὰ αὐτῶν χωριῶν.

2. Πρβλ. παράδοση Β. Πάγια, σ 56 σημ. 4.

3. Σήμερα στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔχει χαραχθῆ δρόμος. Βλ. εἰκ. 5.

4. *Capidan II*, σ. 22.

του βουνοῦ ὅπου βρίσκεται, διαρρέεται ἀπὸ τὸ Izvor, τὸ ποταμάκι ποῦ χύνεται στὸ Rqu-Mari (Μεγάλο Ρέμα), ποῦ περνάει ἀπὸ τὸν κάμπο τῆς Νώτιας καὶ ἐνώνεται μὲ τὸν Μογλενίτσα. Πάνω ἀπὸ τὴν Dijoasă Mală καὶ μέσα στὸν κῶρο τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ βρίσκεται ἡ τοποθεσία Murmîntur, ποῦ ἦταν παλιὸ νεκροταφεῖο¹. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν εἶναι νοητὴ ἡ παρουσία νεκροταφείου μέσα σὲ χωριό, πρέπει ἀρχικὰ ἡ θέση Murmîntur νὰ βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὴν περίμετρό του καὶ ἐπομένως τὸ χωριό ἦ, ἂν λάβουμε ὑπόψη τὶς παραδόσεις, τὸ ἔνα ἀπὸ τὰ ἐφτά χωριά καὶ φυσικὰ αὐτὸ ποῦ εἶχε τὸ προβλαχικὸ ὄνομα, δὲν θὰ ἐκτείνονταν καὶ στὴν περιοχὴ ποῦ κατέχεται σήμερα ἀπὸ τὴν Ὀσανη, ἀλλὰ θὰ περιοριζόταν στὴ πτυχὴ τοῦ βουνοῦ ποῦ ἐκτείνεται ἀνάμεσα στὸ Deal καὶ στὴν θέση Murmîntur.

Θὰ ἦταν ἐξαιρετικὰ θαυμάσιο ἂν ὁ ξύλινος σταυρός, ποῦ εὐλαβικὰ χέρια στήριζαν ἄλλοτε στὰ κράσπεδα τοῦ Deal, εἶχε σταθῆ ἀσάλευτος μπροστὰ στὴ ροῆ τῶν αἰώνων, ἔτσι ποῦ νὰ δείχνει μὲ ἀκρίβεια τὴ θέση μιᾶς καταχωσμένης ἐκκλησίας. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, δὲν θὰ ἦταν ὀρθό, ἐπειδὴ δὲν συμβαίνει αὐτὸ, νὰ ἀρνηθοῦμε στὴν παράδοση αὐτὴ κάθε πραγματικὸ ἔρεισμα, γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο : Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ποῦ τιμᾶται στίς 18 Ἰανουαρίου, γιορταζόταν στὰ παλιὰ χρόνια ἰδιαίτερα στὰ χωριά τῶν Βλάχων τῶν Μογλενῶν. Ἐσφαζαν ἕνα-δύο βόδια ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, τὰ ἔβραζαν καὶ ὅλες οἱ οἰκογένειες ἔπαιρναν ἀπὸ τὸ κρέας, προσφέροντας τὸν ὀβολό τους στὴν ἐκκλησία². Ὅμως ἡ παράδοση τῆς βουλιαγμένης ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου δὲν συνδέεται μὲ τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ, ἀλλὰ μὲ ἄλλη, τῆς 1 Φεβρουαρίου, κατὰ τὴν ὁποία τιμᾶται ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος. Παραθέτω τὴν παράδοση, ὅπως τὴν ἄκουσα : Sfaca an vinea un tserp la un pri Setšca; la jungl'au š: la dărau curban. Ši un timp zăbăvi si viniă. Dintru ca zăbăvi mult, ȳamini cătsara si dună gailē, ca nu vini tserbu. Pri la mirindī, vini umarot š: nu la lāsara si rapoasă š: la jungl'ara. Ši tuntsea l'a blastimo tserbu š: lant timp nu privini. Ši bāsērica tsea cazu an loc š: rāmasi sup pimint. Ši aȳ pusara ȳamini ună crutsi disupru. Ši mo ancă fac crutsi ȳamini, con tȳec pri cola³.

1. Πρὶν ἀπὸ τρία χρόνια μποροῦσε νὰ διακρίνη κανεὶς καθαρὰ τὸ περίγραμμα τῶν τάφων. Ἀλλὰ μὲ τὰ ἔργα ποῦ ἐκτελοῦνται τώρα ἐκεῖ καταστράφηκαν καὶ τὰ τελευταῖα ὑπολείμματα τοῦ νεκροταφείου.

2. J. B. W a c e, M. A. - M. S. T h o m p s o n, M. A., The Nomads of the Balkans. An account of Life and Customs among the Vlachs of Nothern Pindus, London (α' ἔκδ. 1914), σ. 141.

3. Παραθέτω τὴ μετάφραση : Κάθε χρόνο ἐρχόταν ἕνα ἐλάφι τὴν 1 Φεβρουαρίου. Τὸ ἔσφαζαν καὶ τὸ ἔκαμαν κουρμπάνι. Καὶ μιὰ φορὰ ἄργησε νὰ ἔρθῃ. Ἐπειδὴ ἄργησε πολὺ, οἱ ἄνθρωποι ἄρχισαν νὰ στεναχωριοῦνται ποῦ δὲν ἦρθε τὸ ἐλάφι. Τὸ μεσημέρι, ἦρθε κουρασμένο καὶ δὲν τὸ ἄφησαν νὰ ξεκουραστῇ καὶ τὸ ἔσφαζαν. Καὶ τότε τοὺς βλαστή-

Ὁ Ἅγιος Τρύφων δὲν ἀναφέρεται καθόλου στὴν παράδοση, λατρεύεται ὅμως ἰδιαίτερα ἀπὸ τοὺς Βλάχους τῶν Μογλενῶν¹. Γι' αὐτό, μπορεῖ νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἔχει γίνει σύγχυση στὶς ἡμερομηνίες δύο παλιῶν τοπικῶν λατρειῶν. Ὡστόσο, ἡ παραδιδόμενη ἐπωνυμία τῆς καταχωσμένης ἐκκλησίας ἢ τοῦ τόπου, ὅπου βούλιαξε ἡ ἐκκλησία «Sfiti Tanas», δὲν μᾶς δεσμεύει γιὰ νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ἡ χειμερινὴ ἡμερομηνία τῆς 18 Ἰανουαρίου εἶναι ὁπωσδήποτε ἡ λανθάνουσα ἡμερομηνία τῆς ἄλλης τοπικῆς λατρείας, πὺ ἐξυπακούεται ἀναγκαστικά, γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο: Ξέρομε ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες» ἦσαν «διαφέροντες» στὴ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας. Γι' αὐτό μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ ἔχτισαν μιὰ ἐκκλησία στὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτη, τοῦ νέου καὶ Ἰακουστοῦ Ἁγίου, πὺ σάν ἄλλος Μωυσῆς ράβδισε τὸν τραχὺ Ἄθω καὶ ἐκεῖνος ὑποτάχθηκε καὶ ἔδωσε ἀγίασμα², γιὰ νὰ τιμήσουν τὸν κτίτορα τῆς μονῆς πὺ κατεῖχε τὸ χωριὸ τους³. Ὁ συλλογισμὸς αὐτὸς πὺ μᾶς μεταφέρει στὶς 5 Ἰουλίου, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία τιμᾶται ἡ μνήμη τοῦ Ἀθωνίτη Ἁγίου, ἐνισχύεται ἀπὸ κάποιο στοιχεῖο πὺ περιέχεται στὴν παράδοση πὺ παραθέσαμε παραπάνω: Σχετίζεται σὲ αὐτὴ ἡ κατάχωση τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου μὲ τὴ βίαιη θυσία τοῦ ἐλαφιοῦ, πὺ ἔρχεται μιὰ φορὰ τὸ χρόνο καὶ προσφέρεται ἐκούσιο θῦμα. Τὸν μῦθο τοῦ ἐλαφιοῦ ὁ ἀείμνηστος Στίλμων Κυριακίδης θεωρεῖ σάν «ἐγκατάλειμμα λατρείας προχριστιανικῆς» πὺ «ἐσχετίσθη κατὰ τόπου πρὸς χριστιανικὰ πανηγύρεις ἢ μᾶλλον ἐχρησίμευσεν ὡς πυρὴν σχηματισμοῦ τοιοῦτων»⁴. Ἡ παραλλαγὴ τῆς Ὅσωνης ἔχει ὅλα τὰ κοινὰ σημεῖα πὺ ἐπισημάνει ὁ Κυριακίδης στὶς παραδόσεις πὺ συγκέντρωσε: Τὴν

μισε τὸ ἐλάφι καὶ ἄλλη φορὰ δὲν ἦρθε. Καὶ ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ἔπεσε ἐπὶ τόπου καὶ ἔμεινε κάτω ἀπὸ τὴ γῆ. Καὶ ἔβαλαν οἱ ἄνθρωποι ἓνα σταυρὸ ἀπὸ πάνω. Καὶ τώρα ἀκόμα κάβουν τὸ σταυρὸ (τους) οἱ ἄνθρωποι, ὅταν περνοῦν ἀπὸ κει.

Ὁ ἀφηγητὴς Β. Πάγιας, ἐπειδὴ κατάγεται ἀπὸ τὴν L'umnița καὶ ἔζησε στὴν Ὅσωνη, ἔχει ἀνάμικτη φωνητικὴ. Διατηρεῖ π.χ. τὸ ο στὴ θέση τοῦ ρ ἢ τὸ ε στὴ θέση τοῦ ea, λέγει ὅμως mo ἀντι (a)cmṡā, cola ἀντι cṡāla. Σημειῶνω ἐδὼ παρατήρησή μου σχετικά μὲ τὸ ε τῆς Λούμνιτσας: βρίσκεται ἀνάμεσα στὸ ea τῆς Ὅσωνης καὶ στὸ ε τῆς Λούγκουντσας καὶ ἀκούεται μόνο ἐφόσον ἀκολουθεῖ συλλαβὴ ἢ καὶ μόνο σύμφωνο, π.χ. tref, ἀλλὰ videa.

1. Γιὰ τὴν λατρεία αὐτὴ θὰ γίνη λόγος σὲ προσεχῆ μου ἐργασία.

2. G e l z e r, Vom Heiligen Berge und aus Makedonien. Reisebilder aus den Athos-Klostern und dem Insurrektions-Gebiet, Leipzig 1904, σ. 85

3. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἡ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν Ἅγιο Ἀθανάσιο, τὸν ἐπονομαζόμενο Ἀθωνίτη, στὶς ἀρχὲς τοῦ 962. Βλ. σχετικά G. T h e o c h a r i d e s, Kurze geschichtliche Übersicht des Heiligen Berges Athos. «Balkan Studies» 1 (1960), 100.

4. Σ τ. Π. Κ υ ρ ι α κ ῖ δ ο υ, Θυσία Ἐλάφου ἐν νεοελληνικῇ παραδόσει καὶ συναξαριστοῖς. «Λαογραφία» 6, 189-215.

προσέλευση του έλαφιου σὲ ὀρισμένο πανηγύρι· τὴν ἐκούσια προσφορά του νὰ θυσιασθῆ· τὴ σπουδὴ τῶν ἀνθρώπων νὰ τὸ θυσιάσουν, χωρὶς νὰ τοῦ δώσουν τὸν καιρὸ νὰ ἀναπαυθῆ, πράξις ποὺ τιμωρήθηκε μὲ τὴν μὴ ἐπανάληψη τῆς προσέλευσης τοῦ θύματος. Λείπει μόνο τὸ στοιχεῖο τῆς διανομῆς τοῦ κρέατος, τὸ ὁποῖο ὅμως ἀνευρίσκουμε στὴν μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ζωντανὴ παράδοση τῆς σφαγῆς βοδιῶν καὶ διανομῆς τοῦ κρέατος, συνήθειας ποὺ ἔχει κληρονομηθῆ ἀπὸ τὸ μακρυνὸ παρελθόν¹. Ὡστόσο, στὴν παράδοση τῆς Ὑσσηνης περιέχεται ἓνα στοιχεῖο ποὺ τὴν ξεχωρίζει ἀπὸ τὶς ἄλλες — τουλάχιστο αὐτὲς ποὺ συγκέντρωνε ὁ Κυριακίδης —, ἡ ἡμερομηνία. Ἐνῶ δηλαδὴ σὲ ἐκεῖνες ἢ προσέλευση τοῦ ἐλαφιου σχετίζεται μὲ θερινὲς γιορτές², στὴν παραλλαγὴ τῆς Ὑσσηνης συνάπτεται μὲ χειμερινή, τὴ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος. Δὲν ὀνομάζεται βέβαια ἡ ἴδια ἡ γιορτὴ, δίδεται ὅμως ἡ ἡμερομηνία της, ἡ 1 Φεβρουαρίου. Ἀλλὰ ἡ ἡμερομηνία αὐτὴ δὲν ταιριάζει μὲ τὸ περιεχόμενο τῆς παράδοσης. Γιατὶ δὲν εἶναι δυνατόν ἐκκλησία ποὺ τιμᾶται στὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου νὰ πανηγυρίζει τὴν 1 Φεβρουαρίου. Ἀντίθετα ἢ ἄλλη, τῆς 5 Ἰουλίου, τοῦ Ἀθωνίτη Ἁγίου Ἀθανασίου θὰ ἦταν σύμφωνη μὲ τὸ περιεχόμενο τῆς παράδοσης καὶ θὰ ἔφερνε συγχρόνως τὴν παραλλαγὴ τῆς Ὑσσηνης στὸν κύκλο τῶν ἄλλων παραλλαγῶν, ποὺ σχετίζουν τὴν προσέλευση τοῦ ἐλαφιου μὲ θερινὴ ἡμερομηνία. Ἐπομένως, αὐτὴ ἔχει πιθανότητες νὰ ἦταν ἡ ἀρχικὴ ἡμερομηνία τῆς παράδοσης.

Ὁ Κυριακίδης συσχέτισε τὸν μῦθο τοῦ ἐλαφιου μὲ τὴν λατρεία τῆς ἀγροτικῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος, ποὺ ἀσκοῦσε τὴν δύναμή της «ἐπωφελῶς ἢ καὶ βλαπτικῶς ὅταν ἦτο ὄργισμένη ἐπὶ τὴν βλάστησιν καὶ προκοπὴν τῶν σπαρτῶν, ἔχει δὲ ὡς ζῶον ἴδιον τὴν ἔλαφον»³. Ἡ συσχέτιση αὐτὴ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ σκεφθοῦμε ὅτι εἶναι ἐνδεχόμενον ἡ λατρεία τοῦ Ἀθωνίτη Ἁγίου νὰ ἀντικατάστησε κάποια ἄλλη χριστιανικὴ λατρεία, ποὺ ἀποτελοῦσε καὶ αὐτὴ συνέχεια προχριστιανικῆς λατρείας, τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος. Καὶ ἴσως δὲν εἶναι τυχαῖο ποὺ ἡ παράδοση τοῦ ἐλαφιου σὲ κανένα ἄλλο ἀπὸ τὰ χωριά τῶν Βλάχων τῶν Μογλεῶν δὲν εἶναι γνωστὴ, παρὰ μόνο στὴν Ὑσσηνη. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος ἔχει θερινὴ γιορτὴ καὶ δὲν ἀποκλείεται τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες» νὰ πανηγύριζε στὶς 24 Ἰουνίου, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία τιμᾶται τὸ Γενέσιον

1. Βλ. Wace - Thompson, ἔ.ἀ.

2. Κυριακίδου, ἔ.ἀ. σ. 198: 20 Ἰουλίου, Προφήτη Ἥλια (Ἀιβλάση)· 26 Ἰουλίου, Ἁγία Παρασκευὴ (Πέτρα)· 20 Ἰουνίου (Γριντᾶδες)· 15 Αὐγούστου (Δεμάτι)· 29 Ἰουλίου, Ἁγίου Ἰωάννου (Ἀρτοτίνα)· 16 Ἰουλίου, Ἀγ. Ἀθηνογένοους (συναξάρι)· ἐξαίρεση ἀποτελεῖ μία, τὴν δευτέρη μέρα τοῦ Πάσχα (Μέγα Μοναστήρι), ποὺ πέφτει ἄλλοτε τὸν Μάρτιο καὶ ἄλλοτε τὸν Ἀπρίλιο, εἶναι δηλαδὴ ἐαρινή.

3. Κυριακίδου, ἔ.ἀ. 201.

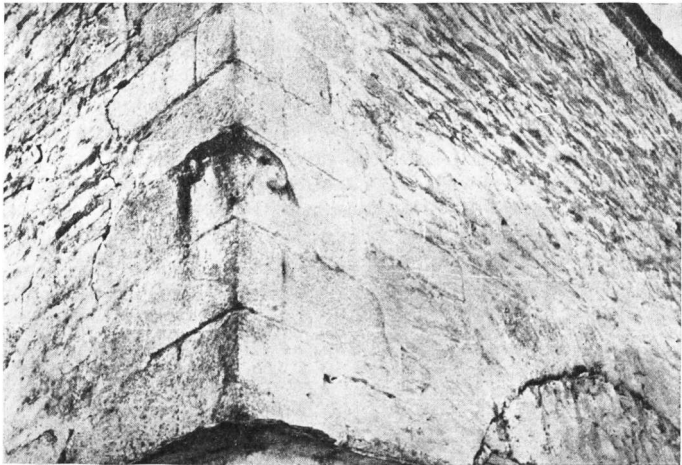
τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν νὰ ὑπῆρχε πραγματικά ἐκεῖ ἓνα τέμενος τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος, ἂν μάλιστα ληφθῆ ὑπόψη ὅτι ἡ Θεὰ τῆς βλάστησης ὡς σήμερα συχνὰ ἀφήνει τὴν ὀργή της νὰ ξεσπᾷ στὸν κάμπο ποῦ ἀπλώνεται ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὴν Ὅσανη, ἀνάμεσα ἀπὸ Τζένα καὶ Πάικο, ξεσηκώνοντας ἓνα δαιμονισμένο ἀγέρα, ποῦ ἀρπάζει στέγες, ξεριζώνει δένδρα καὶ σαρώνει τὰ σπαρτά. Οἱ Βλάχοι τοῦ κάμπου αὐτοῦ ὀνομάζουν τὸν καταστρεπτικὸν αὐτὸν ἀγέρα *uscata grindinā* (στεγνὸ χαλάξι). Στὰ παλιὰ χρόνια σκέπαζαν τὰ σπίτια τους μὲ πλάκες ἀντὶ κεραμίδια, γιὰτὶ μόνο ἔτσι μπορούσαν νὰ ἔχουν τὸ κεφάλι τους *sub uscat* (κάτω ἀπὸ στεγνὸ, κάτω ἀπὸ στέγη).

Δὲν θὰ εἶναι ἴσως ἐξαιρετικὰ τολμηρὸ νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι ἡ σύγχυση ποῦ διαπιστώνουμε στὴν παράδοση τοῦ ἐλαφιοῦ καὶ τῆς καταχωσμένης ἐκκλησίας στὶς ἡμερομηνίες δὲν εἶναι τυχαία, ἀλλὰ προδίδει σκόπιμη μετάθεση μιᾶς καὶ τῆς ἴδιας ἀπὸ ἄποψη χαρακτήρα λατρείας. Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Ἅγιος Τρύφων γιορτάζεται σὺν προστάτης τῶν γεωργῶν καὶ ἡ ιδιότητά του αὐτὴ τὸν φέρνει σὲ ἀντιστοιχία μὲ τὴν Ἀγροτέραν Ἀρτεμιν. Ἄν πρόκειται γι' αὐτὸ, τότε τὰ πράγματα θὰ συνέβησαν ὡς ἐξῆς: Οἱ Βλάχοι τῶν Μογλενῶν, ἀπὸ παράδοση γεωργοί, ἔφεραν μαζί τους τὴ λατρεία τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος. Ἐκεῖνοι ποῦ ἀνέβηκαν στὸ Πάικο καὶ ἔγιναν κάτοικοι τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες», γνωρίστηκαν μὲ μιὰ τοπικὴ λατρεία, ποῦ ἦταν καὶ αὐτὴ ἀγροτικὴ, ἀλλὰ διέφερε ἀπὸ τὴ δική τους ἀπὸ ἄποψη ἐποχιακῆ. Ἀρχικὰ προσαρμόστηκαν στὴν θερινὴ ἡμερομηνία τῆς 5 Ἰουλίου (τοῦ Ἀθωνίτη Ἁγίου Ἀθανασίου) ποῦ πιθανῶς παραμέρισε τὴν παλαιότερη, τῆς 24 Ἰουνίου (τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου). Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἡ παράδοση ἔχει δύναμη ἀκαταμάχητη, ἐπανήλθαν ἀργότερα στὴ δική τους, τὴ χειμερινή, τῆς 1 Φεβρουαρίου. Ἔτσι, ἐνῶ ἡ ἐκκλησία τους ἐξακολούθησε νὰ τιμᾶται στὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, τὸ ἐλάφι μετάθεσε τὴν ἡμερομηνία τῆς προσέλευσής του σὲ αὐτὴ στὴν 1 Φεβρουαρίου.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ «Ἁγίου Ἀθανασίου, τοῦ Ἀθωνίτη», ὅπως πιστεύουμε, τὸ «μοναστήρι τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ» μὲ τὸν «Μύλο τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ» καὶ ἡ ἀνάμνηση τῶν κατοίκων τῆς Ὅσανης ὅτι τὸ χωριὸ τους «πιάσθηκε» ἀπὸ μαντέμια, ἀποτελοῦν στοιχεῖα ποῦ συμβάλλουν στὴν ἐδραίωση τῆς ἄποψης ὅτι «Χώστιανες» καὶ Ὑσαν' εἶναι ἓνα καὶ τὸ ἴδιο χωριὸ. Στὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἔρχεται νὰ προστεθῆ ἓνα ἀκόμη: Τὸ ἐλάφι ποῦ ἐπέζησε στὶς παραδόσεις τῶν Βλάχων τῆς Ὅσανης. Γιὰτὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ μὴ σκεφθῆ ὅτι αὐτὸ εἶναι ἡ *hostia* ποῦ ἔδωσε ἀφορμὴ στὴ γένεση τοῦ τοπωνύμιου *Hostianus*.

Μετὰ τὴν ἀνεύρεση τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες» μέσα στὸ θέμα Μογλενῶν, ἔχουμε νὰ προσθέσουμε τὰ ἐξῆς: Ὅλα τὰ δεδομένα πείθουν ὅτι τὸ χωριὸ «Χώστιανες» εἶναι προβλαχικὴ ἐγκατάσταση. Ἐπομένως οἱ κάτοικοι

του αρχικά ἦσαν Ἑλληνες καὶ ἀργότερα «Ἕλληνες καὶ βλάχοι διαφέροντες τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Ἐθανασίου τοῦ ἐν Ἀθῶν». Ἡ παρουσία σὲ αὐτὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου, ποὺ θὰ ἐκβλαχίσθηκε, ἴσως εἶναι τὸ μοναδικὸ γεγονός που μπορεῖ νὰ δώσει ἐξήγηση στὴν ἐπιβίωση τοῦ τύπου *Hosiani* που παραδίδει ὁ Struck¹ γιὰ τὴν Ὀσσην καὶ ποὺ μένει ἐντελῶς ἀνεξήγητη μετὰ τὴ φωνητικὴ τῶν Βλάχων.



Εἰκ. 6. Ἐκκλησία Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. ΒΔ ἐξωτερικὴ γωνία μετὰ κεφαλὴ κλειοῦ.

Ὅλα τὰ δεδομένα πείθουν ὅτι «τὸ χωρίον τῆς μάνδρας» ποὺ βρίσκεται «ἐντὸς τῶν δικαίων τοῦ χωρίου Χώστιανες» ὑπῆρξε χώρος λατρείας χωρὶς διακοπή, τουλάχιστο ἀπὸ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ ἐδῶ, χωρὶς, φυσικά, νὰ ἀποκλείεται καὶ παλαιότερη ἐκεῖ παρουσία της. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στὸν χώρο τοῦ μοναστηριοῦ κτηριακὰ λείψανα τεμένους προχριστιανικῆς λατρείας, πιθανῶς τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος². Ἡ *hostia* που προβάλλει στὴν ἐξωτερικὴ ΒΔ γωνία τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ³ καλεῖ καὶ ἐνθαρρύνει σὲ μιὰ τέτοια ἀναζήτησι.

ΜΑΡΙΑ Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

1. Βλ. σ. 51 σημ. 3.

2. Γιὰ τὴ λατρεία τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος στὴν Μακεδονία βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ Μακεδονικὴ Πόλις. «Μακεδονικά» 5(1961-1963), 85.

3. Βλ. εἰκ. 6.

RÉSUMÉ

Marie Papageorgiou, Le village Χώστιανες du thème de Megléna.

En s'appuyant sur des témoignages linguistiques, historiques et folkloriques l'auteur identifie la localité du thème de Megléna Χώστιανες (Rouillard et Collomp, Actes de Lavra, no 47, Πρόσταξις d'Alexis I Comnène) avec le village vlachophone de nos jours Όσανη ou Άρχάγγελος, qui se trouve sur le mont Paikon.

L'auteur présume que le nom de cette localité est apparemment d'origine latine, derivant d'un supposé «Hostianus» qui doit signifier «Lieu de Victime» ou «Lieu de Culte caractérisé par l'offrande d'une victime». Selon toute apparence, un culte païen de caractère rural peut-être, fut exercé dans ce lieu par les grecs indigènes de la Macedonia Tertia. Ce culte n'a jamais été interrompu, parce qu'il fut remplacé par un autre, chrétien, mais du même caractère rural. Les Valaques, qui s'établirent plus tard dans la localité Χώστιανες, continuèrent l'exercice de ce culte.